

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ/HAIGAZIAN UNIVERSITY
Հայկական Սփիւռքի Ուսումնասիրության Կենտրոն
Armenian Diaspora Research Center
Հայկական Սփիւռք Ա./ARMENIAN DIASPORA I

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՆԴՐՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ
ՏԱՐԱԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ
ԱՐԴԻ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ
ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Գիտաժողովի Նիւթեր
(15-17 Մայիս 2013)

Խմբագրեց
Անդրանիկ Տազեւեան

Haigazian University Press
Պէյրուք 2014

ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ, ՑԱՆՑ ԵՒ ՀԱՄԱՑԱՆՑ.

ՅՈՒՇԱՄԱՍԵԱՆ ԿԱՅՔԷՋԻՆ

ՓՈՐՁԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

ՎԱՀԷ ԹԱՇՃԵԱՆ
vtachjian@gmx.de

ՄՈՒՏՔ

Այս զեկոյցով պիտի փորձեմ անդրադառնալ *Յուշամատեան Կայքէջին* եւ ընդհանրապէս Յուշամատեան ծրագիրին երկուքուկէ տարուան փորձառութեան:

ԻՆՉՈՒ՞ ՅՈՒՇԱՄԱՍԵԱՆ ԿԱՅՔԷՋԸ

Առաջին հերթին պատմագիտական դժուարութիւններ մեզ մտածել տուին ստեղծելու Յուշամատեան Ծրագիրը՝ հետեւեալ ընդարձակ բովանդակութեամբ ու ծաւալով կայքէջ մը:

Այսպէս, օսմանագիտութեան մէջ շատ յաճախ գիտաշխատողներ դէմ յանդիման կը գտնուին աղբիւրներու օգտագործման լուրջ դժուարութիւններու: Ասոր բուն պատճառը նախ եւ առաջ Օսմանեան Կայսրութեան բազմաէթնիք բնոյթն է: Կայսրութեան բաղկացուցիչ ժողովուրդները օգտագործած են մէկէ աւելի լեզուներ (օսմաներէն-թրքերէն, արաբերէն, հայերէն, յունարէն, պուլկարերէն եւն.): Այս կը նշանակէ անշուշտ, որ օսմանեան պատմութեան վերաբերող նիւթերը նոյնպէս բազմալեզու են ու անոնց ուսումնասիրութիւնը կը պահանջէ բազմակրթանք աշխատանք: Իսկ զանազան թեմաներու հետազօտման ընթացքին երբ կ'անտեսուին այս կամ այն ժողովուրդին օգտագործած լեզուն եւ այս ճամփով՝ երբեմն ալ՝ շատ հարուստ աղբիւրագիտական նիւթեր, այն ատեն պարզ է որ տուեալ ուսումնասիրութիւնը պակասաւոր կ'ըլլայ ու չի կրնար գիտական պահանջքներուն լաւապէս գոհացում տալ:

Այս իմաստով հայկական աղբիւրագիտական նիւթերու օղակը երկար ժամանակէ ի վեր օսմանագիտութեան պակասաւոր օղակը հանդիսացած է: Գոյութիւն ունին գիտական բնոյթի բազմաթիւ գիրքեր ու յօդուածներ, որոնք

երբեմն ուղղակի օսմանեան հայերուն կը վերաբերին, բայց եւ այնպէս անոնք մեծաւ մասամբ հիմնուած են օսմաներէն-թրքերէնով գրուած նիւթերու վրայ: Այս բնոյթի աշխատանքներ այնքան յաճախակի են, որ ժամանակի ընթացքին օսմանագիտութեան մէջ հայկական աղբիւրներուն անտեսումը սովորական եւ մինչեւ իսկ «ընդունելի» երեւոյթի մը վերածուած է: Հետեւանքը այն կ'ըլլայ որ գիտական աշխատանքներու մէջ հայը կը ներկայացուի լոկ օսմանեան պետական արխիւներու հայթայթած տեղեկութիւններուն եւ որակումներուն ընդմէջէն: Բան մը որ պակասաւոր է եւ գիտական առումով՝ ըստ ամենայնի անընդունելի:

Արդարեւ, Օսմանեան Կայսրութեան գիտական պատմագրութենէն կը պակսի հայ տարրին հայեացքը ի՛ր իսկ հարցերուն, ի՛ր իսկ առօրեայ կեանքին: Այս առումով հայատառ նիւթերը բազմազան են ու մեծապէս հարուստ: Անոնք մեզ կ'առաջնորդեն օսմանեան նոր աշխարհ մը, որուն զանազան երեսներուն հետքն անգամ անգտանելի է ոչ-հայատառ աղբիւրներու մէջ: Անոնք մեզի կը նկարագրեն գաւառային կեանքի այնպիսի պատկերներ, որոնք շատ յաճախ նորութիւններ են օսմանագիտութեան մէջ: Այս իմաստով ալ, Յուշամատեանի նպատակն է նոր արժէք մը տալ օսմանեան հայերուն վերաբերող հայատառ նիւթերուն ու զանոնք մատչելի դարձնել ոչ-հայախօս, նաեւ՝ գիտական հասարակութեան: Այս բոլորը կը կարծենք որ բնական, էական եւ գիտական անհրաժեշտութիւն են օսմանագիտութեան համար: Արդ, *Յուշամատեան Կայքէջին* ճամփով մենք կը ձգտինք ներկայացնել օսմանեան հայերու կեանքը՝ հիմնուած հայատառ սկզբնաղբիւրներու վրայ: Համոզուած ենք որ մեր այս նախաձեռնութիւնը պիտի նպաստէ օսմանեան պատմութիւնը բազմակրթանք ուսումնասիրութեան ենթարկելու ընդհանուր ճիգերուն:

ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼԵՐ ԵՒ ԾԱԻԱԼՈՒՄ

Աշխատանքի լծուեցանք 2010ին: Առաջին ամիսներուն մեր ծրագիրին եւ աշխատանքային եղանակին մասին

պատկերացումը բաւական յստակ էր ու պարզ: Սրբագրուելիք պատմագրական խնդիր մը կար. եւ ինքս պիտի գրէի յօդուածներ, պիտի ունենայինք պատուոգինով աշխատող յօդուածագիրներ, թարգմանիչներ, մեր ճիգերով լուսանկարներ պիտի ճարէինք, յետոյ այս բոլորը մեր արուեստի պատասխանատուին (art director) կողմէ պիտի ձեւաւորուէին, *Յուշամատեան Կայքէջին* վրայ պիտի զետեղուէին եւ հանրութեան պիտի ներկայացուէին: Մեր սկզբնական պատկերացումով՝ այս ձեւով պիտի զարգանար մեր աշխատանքը:

Աւելի քան երկու տարի անցած է *Յուշամատեան Կայքէջին* հիմնադրութենէն: Տեղադրած ենք ավելի քան տասնեակ մը քաղաքներու եւ տարածքներու մասին նիւթեր, ամսական դրութեամբ քանի մը առիթներով կ'աւելցնենք նոր յօդուածներ: Վերոյիշեալ պատմագրական խնդիրը եւ աշխատանքային եղանակը տակաւին մեծապէս ներկայ են մեր գործունէութեան մէջ, բայց եւ այնպէս սկզբնական ծրագիրին գործադրութիւնը մեր առջեւ բացած է նաեւ աշխատանքային նոր հեռանկարներ: Նոր կապեր հաստատուած են Կայքէջի անհատ այցելուներուն եւ զանազան հաստատութիւններու հետ. այս ճամփով նաեւ ցանցային համակարգ մը յաջողած ենք ստեղծել: Այս բոլորը մեր առջեւ կը բանան աշխատանքային նոր դաշտեր, որոնց պիտի անդրադառնամ քիչ ետք:

Այստեղ կ'ուզեմ փակագիծ մը բանալ եւ ըսել որ *Յուշամատեան Կայքէջին* մէջ երբ ցանցի մասին կը խօսինք առաջին հերթին կը յիշենք 1920ականներէն սկսեալ Սփիւռքի մէջ *Յուշամատեան ...ի ...* կամ *Պատմութիւն ...ի* վերնագրեալ հրատարակութիւններու պարագան:

Խօսքս կը վերաբերի այն գիրքերուն, որոնք կ'անդրադառնան Օսմանեան Կայսրութեան հայաբնակ գիղերու, արաններու եւ քաղաքներու: Գիրքեր, որոնք գրուած են վերապրող առաջին սերունդի ներկայացուցիչներուն կողմէ՝ 1920ականներէն սկսեալ մինչեւ յա տկապէս 1970ականները՝ Սփիւռքի զանազան հայազաղութներու մէջ: Այս հրատարակութիւնները յաճախ կը կրէին «*Յուշամատեան ...*»

անունը եւ յաճախ կը հրատարակուէին տուեալ գիրքը ներկայացնող գիւղին, ւաւանին կամ քաղաքին հայրենակցական միութեան կողմէ: Ինչպէս պիտի տեսնենք, ցանցային աշխատանքը մեծապէս առկայ էր այս գիրքերու պատրաստութեան եւ հրատարակութեան գործընթացին մէջ:

Այսպիսի գիրքերու խմբագրութիւնը յաճախ կը յանձնուէր նո՛յն քաղաքէն, կամ նո՛յն գիւղէն հայրենակիցի մը: Վերջինս նամակով կամ հայկական մամուլի մէջ յայտարարութիւններու ճամփով կապ կը հաստատէր աշխարհի չորս կողմերը ապրող հայրենակիցներու հետ: Անոնցմէ կը խնդրէր վկայութիւններ, յօդուածներ, լուսանկարներ, քարտէսներ՝ հայրենի գիւղին, ւաւանին եւ կամ քաղաքին մասին: Հայրենակցական միութիւնը իր կարգին դրամահաւաք կը կազմակերպէր՝ գիրքին տպագրութիւնը, խմբագրին կողմէ կատարուած այլեւայլ ծախսերը եւ ի հարկին ճամփորդութիւնները ապահովելու համար: Յաճախ, ա՛յս ձեւով է որ տպուած են մեզի հասած հարիւրաւոր յուշամատենները:

Ժամանակները փոխուած են: Այսօր չկայ վերապրող այդ սերունդը: Բայց կա՛յ իրենց ժառանգութիւնը, որուն լուսագոյն արտայայտութիւններէն են յուշամատենները:

Այստեղ շատ չեմ կեղրոնանար սոյն գիրքերուն գիտական արժէքին վրայ: Անոնք յաճախ գրուած են ոչ-մասնագէտներու կողմէ, այնտեղ կը գործածուի ԺԹ. դարու պատմագրական հնամենի ոճը, գիրքերը կը կրեն յետ-Յեղասպանական զօրաւոր ազդեցութիւններ, որոնք յաճախ կ'աղաւաղեն պատումը: Իմ կարծիքովս գիրքերուն իսկական արժէքը այլ տեղ է: Այս յուշամատենները կը պարունակեն օսմանեան հայերու ժառանգութեան վերաբերեալ հում, չմշակուած նիւթեր, եւ այս պատճառով ալ մասնագէտներու համար անգնահատելի սկզբնաղբիւններ են, մանաւանդ բոլոր անոնց՝ որոնք կը փորձեն ուսումնասիրել հայերու առօրեայ կեանքը՝ Օսմանեան Կայսրութեան հայաբնակ գիւղերուն, ւաւաններուն եւ քաղաքներուն մէջ: Ի դէպ, անոնք անգնահատելի աղբիւր են նաեւ յետ-եղեռնեան առաջին տասնամեակներու

սփիւռքահայ կազմաւորումին առնչութեամբ եւս, բայց
ատիկա մեր այս նիւթէն դուրս կ'ընայ:

Այսօրուայ աշխարհին մէջ, համակարգչային
արհեստագիտութեան այս ժամանակներուն, նախկին այս
յուշամատեններուն հրամցուցած նիւթերը կարելի է այլ
աւելի՛ հաղորդական եւ գրաւիչ ձեւով ներկայացնել: Այլ
խօսքով, կարելի է նոր արժէք եւ նոր կեանք տալ վերապրող
առաջին սերունդին այս բացառիկ ժառանգութեան: Ա՛յն, ինչ որ
Յուշամատենան Կայքէջը ելեկտրոնային հաղորդակցման
ճամփով կ'ընէ՝ սոյն գիրքերուն տեղեկութիւններուն վրայ
հիմնուած համադրական յօդուածներ պատրաստելն է, զանոնք
հայերէն եւ անգլերէն տարբերակներով ներկայացնելն է
հանրութեան: Մեզի համար, սակայն, նիւթերու մատուցման
չափ, նոյնքա՛ն կարելոր է տեսողական նիւթերու վրայ
աշխատանքը: Կը փորձենք իւրաքանչիւր յօդուած առինքնող եւ
հաղորդական դարձնել՝ օգտագործելով բազմատեսակ,
հաղորդակցման բազմատարր միջոցներ, ինչպէս՝ պատկերներ,
գծագրութիւններ, բանաւոր վկայութիւններ, երգեր, ֆիլմեր եւն.:

Համացանցը նաեւ առիթ կը ստեղծէ այսպիսի լայնածաւալ
եւ բազմաբնոյթ նիւթ մը նո՛ր բաղադրամասերով
հարստացնելու եւ մատուցելու:

ՉՆԱԽԱՏԵՍՈՒՄԾ ՀԵՏԵԻԱՆՔՆԵՐ ԵՒ ԱՐԴԻԻՆՔՆԵՐ

Այժմ անդրադառնամ մանրամասնութեանց, թէ՛ ինչպէս
Յուշամատենան Կայքէջի ծրագիրը իր հիմնադրութենէն կարճ
ժամանակ ետք ունեցաւ նաեւ չնախատեսուած արդիւնքներ:

Ասոնցմէ գլխաւորը, հաւանաբար, այն փաստն է, որ
մանաւանդ վերջին մէկ տարուան ընթացքին մեր այցելուներէն
գրեթէ ամէնօրեայ դրութեամբ կը ստանանք օսմանեան
հայերու յիշողութեան հետ կապուած նիւթեր: Ասոնք կրնան
ըլլալ անտիպ լուսանկարներ, յուշագրութիւններ, հին
նամակներ, հազուագիւտ գիրքեր, որոնք բոլորն ալ կ'առնչուին
օսմանեան հայերու կեանքին: Իւրաքանչիւր լուսանկարի
բացատրութիւնները պէտք է գրի առնել, յուշագրութիւնները
Կայքէջին մէջ հրատարակութեան պատրաստել: Մէկ խօսքով,

մեր գործը կը կայանայ նաեւ նոր ու անտիպ նիւթեր, ինչպէս նաեւ նոր սկզբնաղբիւրներ սերտելու եւ զանոնք հանրութեան ներկայացնելու մէջ:

Կը զգանք թէ մեր ծրագիրին նկատմամբ մեր ցուցաբերած յանձնառութիւնը, խանդավառութիւնը արձագանգներ ունեցած է եւ կ'ունենայ: Մեր այցելուները սկսած են վստահիլ մեր աշխատանքին: Եւ այս մէկը մեզի համար մե՛ծ առաւելութիւն մըն է: Կրնանք անոնցմէ այլեւս ինքավստահօրէն խնդրել որ մեզի ուղարկեն նիւթեր եւ այլեւս համոզուած ենք որ մեր դիմումը ընդհանրապէս անարձագանգ չի մնար:

Յուշամատեան Կայքէջի այս երկու տարիներու փորձառութիւնը մեզ այն համոզումին յանգեցուց որ ընտանեկան արխիւը, ընտանի՛քը այն կորիզն է, այն վայրն է, ուր կարելի է տակաւին գտնել նիւթեր՝ բոլորովին անձանօթ եւ երբեմն մեծապէս թանկարժէք՝ հայերու օսմանեան անցեալին վերաբերող:

Մեծաթիւ լուսանկարներ գորս Կայքէջին վրայ կը տեսնէք՝ կը պատկանին *Յուշամատեան Կայքէջի* անձանօթ այցելուներուն, մեր նոր բարեկամներուն: Անոնց առատութիւնը կը հաստատէ այն վարկածը, թէ ընտանեկան արխիւներու բազմազանութիւնը, հարստութիւնը, եւ աշխարհով մէկ ցրուած ըլլալը իրականութիւն է եւ չօգտագործուած (կամ՝ բաւարար չօգտագործուած) հանք:

Այս բոլոր աշխատանքները իրականացնելու համար Յուշամատեան Միութիւնը (Պերլինի մէջ գրանցուած ոչ-շահութաբեր միութիւն մը, որ կը տնօրինէ Յուշամատեան Ծրագիրին աշխատանքները) ունի սահմանափակ պիւտձէ մը, որուն ճամփով կարելի եղած է աշխատանքի լծել մէկ գիտաշխատող, կիսաժամ դրութեամբ աշխատող արուեստի հարցերու մէկ մասնագէտ, վճարովի աշխատող թարգմանիչներ եւ յօդուածագիրներ: Կեդրոնատեղի չունինք. մեր դրամական միջոցները կառոյցի, շէնքի չենք յատկացներ, այլ ուղղակի մարդուժին եւ հետազօտութեան: Նիւթական յատկացումի այս ռազմավարութիւնը, կը կարծեմ շատ ընդհանրացած երեւոյթ չէ հայկական միջավայրէն ներս, ուր

հմայիչը եւ առաջնակարգը աւելի շատ շէնքն է, քարաշէն կառոյցն է եւ նուազ կարեւոր է՝ հետազօտութիւնը, արտադրութիւնն ու արտադրութեան որակը:

Յուշամատեան Կայքէջի ռազմավարութեամբ, ուստի, իւրաքանչիւրս իր տան մէկ անկիւնը քաշուած ստեղծած ենք մեր աշխատանքային ցանցը, իրարու հետ կը հաղորդակցինք հեռաձայնով, *իմէյլով* կամ *սքայփով*: Այս ցանցին մէջ ներգրաւած ենք նաեւ զանազան մասնագէտներ (օրինակ՝ երգի, գորգի, լուսանկարի): Երբ պէտք ըլլայ, միշտ կը դիմենք իրենց՝ խորհուրդներ ստանալու համար:

ԱՅՑԵԼՈՒՆԵՐ ԵՒ ՀԱՏՈՐ

Անշուշտ, այս ցանցին մէջ կարեւոր տեղ ունին նաեւ մեր կայքէջին այցելուները: Անոնցմէ շատերուն հայթայթած նիւթերը եւ այս միջոցով ալ ժառանգութեան նիւթերու կուտակումը մեր գլխաւոր իրագործումներէն մէկն է: Այցելուներուն հետ այս կապը, անոնց հետ թղթակցութիւնը բաւական սպառիչ աշխատանք է: Իւրաքանչիւր նամակի պէտք է պատասխանել, հարց տալ անոնց թէ արդեօք յիշողութեան վերաբերող նիւթեր ունի՞ն իրենց ընտանիքին մէջ: Եթէ այո՝ պէտք է շարունակել հետապնդել, մինչեւ որ յաջողինք տուեալ նիւթերէն թուայնացուած օրինակներ ձեռք բերել: Այնպէս որ իւրաքանչիւր այսպիսի 'որս' ժամանակ կը խլէ, եւ յաճախ այս պատճառով ալ հետազօտական-ուսումնասիրական աշխատանքն է որ կը դանդաղի: Բայց նաեւ հոգեկան գոհունակութիւն պատճառող աշխատանքն է ասիկա՝ երբ նոր, շօշափելի, նիւթեղէն առարկայ մը ձեռք կ'անցընես եւ առաւել կենդանի ու ճոխ կը դառնայ *Յուշամատեան Կայքէջի* յիշողութեան նիւթերու հաւաքածոն: Երբեմն կը ստանանք այնպիսի լուսանկարներ կամ նիւթեր, որոնք՝ ինչպէս կ'ըսեն, օրդ կը շէնցնեն եւ մոռցնել կու տան օրերով կատարուած հետապնդումները, նամակագրութիւնները:

Կայքէջի այցելուներուն հետ մեր հաստատած ամուր կապն ու մեր գործին նկատմամբ վստահութիւնը մէկ այլ ձեւով արտայայտուեցաւ 2012ի վերջաւորութեան: Այսպէս,

Յուշամատենան *Կայքէջի* առաջին գիրք-ալպոմին հրատարակութեան ծախսերը ապահովելու համար՝ կազմակերպեցինք *crowd funding*ի արշաւ մը: 45 օրուան ընթացքին յաջողեցանք մօտ քսանհազար տոլար հաւաքել: Անշուշտ ամէն ճիգ պիտի թափենք որ սոյն գիրքը մինչեւ տարեվերջ հրատարակուի¹, այնպէս՝ ինչպէս խոստացած ենք մեր նուիրատուներուն: Հետաքրքրականը հո՛ն է, որ նուիրատուներուն մեծամասնութիւնը մեր անձանօթ այցելուներն են, որոնց հետ զանազան հարցերով նամակագրական կապ պահած ենք:

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ցանցային ձեւի գործունէութիւնը եթէ *Յուշամատենան* *Կայքէջի* յատկանիշերէն է, այլ բարենիշ մըն է վերջին գոնէ մէկ տարուան ընթացքին յառաջացած երեւոյթը, երբ *Յուշամատենան* *Կայքէջը* դարձած է նաեւ հանդիպման վայր մը: Այսինքն, փոխադարձ կապեր կը ստեղծուին անհատներու կամ հաստատութիւններու հետ, որոնք քիչ թէ շատ *Յուշամատենան* *Կայքէջի* օրինակով հայկական ժառանգութեան հետ կապուած աշխատանքներ կը տանին: Կը փորձենք գործակցիլ, այն սկզբունքով որ ամէն գործակցութիւն երկու կողմերուն համար ալ հարստացնող պիտի ըլլայ:

Լաւ օրինակ մըն էր անցեալ ամառ Հայկազեան Համալսարանին հետ մեր գործակցութիւնը, երբ Յուլիս 2012ին, Պուրճ Համուտի Հայ Աւետարանական Շամլեան-Թաթիկեան Վարժարանին մէջ երեք օրերու տեւողութեամբ լիբանանահայեր ընդունեցինք, որոնք բերին նախաեղեռնեան նիւթեղէն իրեր՝ նկար, հագուստ, հիւսուածեղէն, գորգ, մետաղեայ իրեր եւն. ...

ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ

Անդրադառնամ նաեւ երկու այլ ծրագիրերու, որոնք *Յուշամատենան* *Կայքէջի* յառաջիկայ աշխատանքներուն մաս պիտի կազմեն:

Ասոնցմէ առաջինը Երեւանի Թումո Կեդրոնին հետ մեր համագործակցութիւնն է: 2013 Յուլիսին մեր խումբէն երեք անդամներ ամբողջ ամիս մը պիտի աշխատին Թումո Կեդրոնի (*Մտեղծարար Տեխնոլոգիաների Կենտրոն*) աշակերտներէն խումբի մը հետ: Անոնց պիտի բացատրենք թէ՛

Ա- Ի՞նչ է յիշողութեան առարկան (արեւելահայերէնով՝ իրը).

Բ- Ինչու՞ եւ ինչպէ՞ս օսմանեան հայերու ժառանգութեան իրեր (լուսանկար, երկրագործական իրեր, գիրք եւն.) պէտք է հաւաքել.

Գ- Ինչպէ՞ս իրին ընդմէջէն կարելի է վերականգնել ընտանիքի մը, համայնքի մը, ազգային խումբի մը յիշողութիւնը.

Դ- Ինչպէ՞ս կարելի է իրին առնչուած գրութիւն յառաջացնել.

Ե- Ինչպէ՞ս իրը պէտք է լուսանկարել, կայքէջ զետեղել.

Զ- Ինչպէ՞ս անոր միջոցաւ *animation* ֆիլմեր կարելի է պատրաստել եւն.:

Պատրաստուած խումբը պիտի փորձէ մէկ ամսուայ ընթացքին ընտանիքներու մէջ պահուած յիշողութեան իրեր բերել ու նկարել: Հաւաքուած նիւթերը պիտի զետեղենք *Յուշամատեան Կայքէջ*ին մէջ: Վերջաւորութեան պիտի կազմակերպենք նաեւ նոյն այս նիւթերով ցուցահանդէս մը: Իսկ մեր մեկնումէն ետք պատրաստուած խումբը պիտի շարունակէ փնտրտուքի աշխատանքը եւ պիտի շարունակէ նոր հաւաքուած նիւթերուն թուայնացուած տարբերակները մեզի ուղարկել?:

Երկրորդ ծրագիրը, որ տակաւին սաղմնային վիճակի մէջ է, երգեր հաւաքելու աշխատանքն է: Մեր նպատակն է քանի մը մասնագէտներէ բաղկացած խումբ մը յառաջացնել, որուն նպատակը ըլլայ Օսմանեան Կայսրութեան մէջ հայերու կողմէ երգուող երգեր հաւաքել: Ծրագիրը կ'ընդգրկէ Լիբանանը, Յորդանանը, Հայաստանն ու Թուրքիան (ցաւալի է որ ներկայ պայմաններուն մէջ Սուրիոյ անունը չեմ կրնար յիշել այս ծրագիրին մէջ): Յառաջիկայ ամիսներուն պիտի դիմենք Եւրոպական Միութեան մշակութային ծրագիրեր ֆինանսատրոջ հաստատութեան, այն յոյսով որ անհրաժեշտ գումարը կը ստանանք անկէ: Այսինքն, խումբին նպատակը

պիտի ըլլայ 1915էն ետք երկրորդ սերունդի հայերուն երգած երգերը (հայերէն, թրքերէն, քրտերէն) արձանագրել. ա՛յն երգերը որոնք սորված են իրենց ծնողներէն ու մեծ ծնողներէն:

ԱՐՇԵՒՈՐՈՒՄ

Ամփոփելով, կ'ուզեմ խօսիլ համացանցին ընձեռած հնարաւորութիւններուն մասին, թէ ինչպէ՛ս՝ գիտական աշխատանք մը, ժառանգութեան վերաբերող գործ մը առաւելագոյնս կարելի է տարածել:

Կ'ապրիինք նոր ժամանակներու մէջ. պատմութիւնն ու «պատմական ճշմարտութիւնը» այլեւս դադրած են մենաշնորհն ըլլալէ մէկ պետութեան, մէկ վարչակարգի, մէկ գեր-պետութեան, մէկ կրօնքի, մէկ քաղաքական կազմակերպութեան: Համացանցն ու հաղորդակցական արհեստագիտութիւնը այսօր կարելիութիւններ ստեղծած են գաղափարական անցարգելներ, պատնէշներ շրջանցելու, մատչելու եւ մատչելի ըլլալու աշխարհի չորս ծագերուն գտնուող որեւէ մէկուն: Մշակութային եւ արհեստագիտական այս փոփոխութիւնները կարելիութիւններ ստեղծած են նոր տարածքներու ստեղծման (յաճախ *virtual* տարածքներ), որոնք դարձած են իւրայատուկ վայրեր՝ հրապարակաւ նոր գաղափարներ եւ նոր մտածելակերպեր արտայայտելու, նորարար ձեւերով պատմութիւնն ու անցեալը դիտելու եւ ուսումնասիրելու:

Յուշամատենան Կայքէջի ծրագիրը նոյնպէս այս նոր ժամանակներուն ծնունդն է: Եթէ 1920ականներէն սկսեալ Սփիւռքի առաջին սերունդը տպագիր գիրքը իբրեւ միջոց ունէր իր ժառանգութիւնն ու անցեալը ուրիշներու հետ բաժնեկցելու, զանոնք փոխանցելու, ապա այսօր ունինք համացանցը եւ իրեն հետ նաեւ հաղորդակցական արհեստագիտութեան անձայրածիր կարելիութիւններ:

Պատմութիւնը կը փորձենք ներկայացնել առարկայական ձեւով, հեռու մնալով գաղափարական ազդեցութիւններէ, որոնք այնքան շատ են այսպիսի բարդ եւ ուղղակի՝ հայ-

թրքական դարաւոր յարաբերութիւններուն առնչուող ընդարձակ կալուածի մը պարագային:

Շեշտը կը դնենք 1915էն առաջ գոյութիւն ունեցած կեանքին վրայ: Մեր նպատակն է ցոյց տալ Օսմանեան Կայսրութեան հայերու կեանքի բազմաշերտ, հարուստ եւ խայտաբղէտ երեսները: Մեր նպատակն է նո՛ր արժէք մը տալ գիւղերու եւ քաղաքներու հայերու տեղական պատմութեան, մանրապատմութեան:

Երբ շեշտը կը դրուի կեանքին ու տեղական պատմութեան վրայ, երբ կարելի կ'ըլլայ գրութիւններով, պատկերներով արտայայտել նախաեղեռնեան կեանքին բազմերեսութիւնը, կը կարծեմ որ համոզիչ կերպով ցոյց տուած կ'ըլլանք նաեւ այն ակնբախ բացակայութիւնը (բնակչային եւ մշակութային), որ առկայ է այսօրուան Թուրքիոյ արեւելեան նահանգներուն՝ պատմական Արեւմտեան Հայաստանի մէջ:

Կայքէջին մէջ կը փորձենք օսմանեան հայը ներկայացնել կարելի եղածին չափ հարազատ: Եւ այս պարագային նկատելի կը դառնայ որ նոյն այս հայը մշակութային, սովորութիւններու ու արժանաւորութիւններու առումներով որքան մօտիկ եղած է **այլին**, այսինքն՝ դրացի թուրքին, քիւրտին, արաբին, յոյնին կամ ասորիին:

Իսկ այսպիսի նմանութիւններ յաճախ հայկական եւ թրքական պատմագրութիւններու մէջ մոռցուած են: Շեշտը աւելի շատ դրուած է հակասութիւններու՝ ն վրայ:

Թրքական կողմին ընթացքը պարզ է: Պետական ամբողջ քաղաքականութիւնը հիմնուած է ժխտումի, մերժումի, ուրացումի վրայ, եւ այս մէկը լաւապէս կ'արտայայտուի նաեւ օսմանեան անցեալը ներկայացնելու փորձերուն մէջ: Այլ խօսքով՝ հայը այստեղ եւս կը ներկայացուի խեղաթիւրուած ձեւով:

Հայկական դրսեւորումին պարագային բուն խնդիրը կը կարծեմ որ Ցեղասպանութենէն ետք յառաջացած իրավիճակն է: Հայկական արդի ինքնութիւնը իր շատ մը գիծերով Ցեղասպանութենէն ետք վերակառուցուած ինքնութիւն մըն է: Անկէ դուրս նետուած են օսմանեան շատ հարուստ

Ժառանգություններ, յատկանիշեր, որոնք Յեղասպանության յաջորդող տարիներուն նկատուած են թուրք-օսմանական, հետեւաբար՝ անընդունելի եւ մերժելի հայու «նոր», վերակառուցուած ինքնութեան մէջ:

Ահաւասիկ, կը փորձենք այս ձեւի ազդեցություններէ հեռու մնալ մեր էջերուն մէջ:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Եզրափակելու համար, մէջբերում մը պիտի ընեմ անցեալ մը, կորուսեալ հաւաքական կեանք մը, ժառանգութիւն մը վերականգնել միտող գիրքէ մը: Գիրքին հեղինակներն են Սարիան Հիրշ եւ Լեօ Սփիցըր: Գիրքը կը վերաբերի Արեւելեան Եւրոպայի Չերնովից քաղաքին մէջ Ողջակիզման հետեւանքով հրեական կորուսեալ կեանքը վերականգնելուն: Նախաբանին մէջ, հեղինակները շնորհակալութիւն կը յայտնեն իրենց ծնողներուն, որոնք այս գործին պատրաստութեան ամբողջ ընթացքին եղած են իրենց ամենէն կարեւոր խորհրդատուներն եւ ուղեկիցները: Անոնք կը գրեն. “We are most grateful to them and to our other witnesses for the permission that they have implicitly and explicitly granted us: to write this book from our own perspectives. “I see what you are doing, “Carl [հայրը կամ աները] said to us once, when he read and commented on a chapter draft. “You are telling the story as you see it. I would not write this way, of course. But it’s your story now.”

Այո՛, հայկական սփիւռքի առաջին սերունդի մեր հայրենակիցներէն մեզի փոխանցուած է գիրքերու հիանալի ժառանգութիւն մը, ուր կը նկարագրուի քաղաքներու եւ գիւղերու մէջ հայկական կեանքը: Այս սկզբնաղբիւրներուն վրայ հիմնուած, միաժամանակ մեր ակադեմական եւ մասնագիտական փորձառութիւններուն վստահելով, ինչպէս նաեւ համացանցի արհեստագիտութեան օգնութեամբ այսօր կրնանք ստեղծել նոր բան մը՝ աւելի՛ հաղորդական եւ մատչելի բոլորին: Թերեւս Օսմանեան Կայսրութեան հայերու պատմութիւնը եւ կեանքը չենք ներկայացներ այնպէ՛ս՝ ինչպէս նոյն այդ սերունդի մարդիկը պիտի փափաքէին: Բայց վերջին հաշուով անիկա այսօր մե՛ր պատմութիւնն է...:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

---

¹ Հատորը (*Ottoman Armenians: Life, Culture, Society, Vol. 1*) լոյս տեսաւ Յունուար 2014ին: Ան բաղկացած է 271 էջերէ, ուր տեղ գտած են հինգ զիտական յօդուած եւ մօտ 250 պատկեր:

² Ծրագիրը իրականացաւ եւ անոր արդիւնքները կարելի է տեսնել *Յուշամատեան Կայքէջին* մէջ:

MEMORY, WEBSITE AND INTERNET: THE EXPERIENCE OF THE HUSHAMADYAN WEBSITE (Summary)

Vahe Tachjian
vtachjian@gmx.de

In this article the founder and editor-in-chief of the Hushamadyan.org website, Vahe Tachjian, shares his two-year experience with the website. He notes that the motive of the establishment of Hushamadyan.org was the drive to use the internet's capacities for a broad project of reconstructing the memory and everyday life of the Ottoman Armenians.

Tachjian describes how the staff of the website functions and states that the major privilege of running the website is the support he gets from visitors, who further enrich the website with relevant materials. The author stresses that in a short time the large number of visitors to the website has enabled its further development and growth. Tachjian notes that, indeed, on a daily basis the website receives from its audience significant materials which have to do with pre-Genocide Ottoman Armenian memory, like pictures, books, notes, accounts, tapes, and recordings. Tachjian notes that as a result of the acquired materials the website was able to launch its first hard copy book on Ottoman Armenian memory.

Finally, the author underlines the fact that the internet and the website have enabled Hushamadyan.org to optimize the dissemination of Ottoman Armenian historical and cultural material to the public. Furthermore, they have become a means to collect Ottoman Armenian memory items from all over the world.